

Eesti piirivalve ajalugu 1918–2020

Piiri valvel ja kaitsel

Anu Raudsepp
Ingrid Mühling

Politsei- ja Piirivalveamet

Retsenseerinud Tõnu-Andrus Tannberg, Ago Pajur

Toimetanud Ivika Arumäe

Korrektuuri lugenud Piret Ruustal

Kujundanud Kaspar Ehlvest

Trükitud Tallinna Raamatutrükikojas

ISBN 978-9949-688-33-3

Sisukord

Eessõna	7
I osa. Eesti Vabariigi piirivalve 1918–1940	11
Eesti piirivalve loomine 1918–1921	13
Professionaalne rahuaegne piirivalve 1922–1939	33
Piirivalve Nõukogude Liidu sõjaväebaaside ajal 1939–1940	67
II osa. Omariikluse häving ja Eesti piirivalvurid piiril	77
Eesti piirivalvurid piiril	79
Nõukogude okupatsiooni ajal 1940–1941	
Eesti piirivalvurid piiril	89
Natsi-Saksamaa okupatsiooni ajal 1941–1942	
III osa. Eesti Vabariigi piirivalve 1990–2020	101
Eesti piirivalve taasloomine 1990–1991	103
Eesti piirivalve taasülesehitamine 1991–1993	129
Eesti piirivalve professionaliseerumine 1994–1999	167
Eesti piirivalve reformimine 2000–2010	213
Eesti piiri valve Euroopa Liidus 2010–2020	239
Lõppsõna	260
Kasutatud allikad ja kirjandus	262
Isikunimede register	274
Autorid	279

Eessõna

Riigi loomine algab maast ja rahvast. Eesti maa ja eesti rahvas on aastasadu kuulunud teiste riikide ja rahvaste võimu alla. Eesti Vabariigi sünnipäeval, 24. veebruaril 1918, avalikustati Tallinnas iseseisvusmanifest ja moodustati Ajutine Valitsus. Iseseisvusmanifestis määratleti esimest korda Eesti Vabariigi piiridesse kuuluv territoorium. Nagu iga riigi piiri on vaja valvata ja kaitsta, tuleb valvata ja kaitsta ka Eesti Vabariigi piiri. Seepärast jäävad ka Eesti piirivalve minevik, olevik ja tulevik alati aktuaalseks.

Piirivalve ajaloo uurimise ja jäädvustamise eest tuleb kõigepealt tunnustada piirivalvureid endid. Teerajajad olid 1930. aastatel piirivalve kolonelleitnant Ferdinand-Voldemar Tõnso¹ ja major Aleksander Saluoja,² kelle töid kasutatakse piirivalve alguskümnendite ajaloo põhialusena tänaseni. Kuuskümmend aastat hiljem ilmus Nõukogude okupatsiooni lõppemise järel taasloodud piirivalve ohvitseride koostatud teos 1990. aastate ohvitserkonnast.³ Kolonel Henn Karits avaldas koos Aadu Jõgiaasaga mälestuste ja dokumentide baasil rohkete fotodega illustreeritud raamatu piirivalve taasloomisest 1990–1991.⁴ Endised piirivalvurid Uno Kaskpeit ja Tõnu Reinup töid 2018. aastal lugejateni põnevad piirivalve taasloomise lood Valgast.⁵ Esimese ajaloolasena uuris piirivalve ajalugu leitnant

1 Ferdinand Tõnso, *Piirivalve 1922–1932. Piirivalve organisatsioonist Eesti Vabariigi algpäevilt kuni praeguse piirivalve asutamiseni* (Tallinn: Ühiselu, 1932).

2 Aleksander Saluoja, „Ülevaade Piirivalve arengust ja tegevusest“, *Sõdur*, 1937, nr 43–44.

3 *Eesti piirivalve ohvitserkonna taasloomine*, koostaja Edgar Ääro (Tallinn: Piirivalve Ohvitseride Kogu, 1997).

4 Henn Karits, Aadu Jõgiaas, *Leegitseval piiril. Variipiirist ja sidesõjast vabaduseni 1990–1991* (Tallinn: MTÜ Eesti Kodukaitse Ajaloo Selts, 2012).

5 Uno Kaskpeit, Tõnu Reinup, *Peatükke Eesti Piirivalve ajaloost: Vene garnisoni ülevõtmine Valgas 24. mai 1992* (Tallinn, 2018).

Tiit Noormets, selgitades rikkalikule ja seni kasutamata arhiivimaterjalile tuginedes Eesti piirivalve saatust 1940–1941.⁶ Ajaloodoktor, Eesti ajaloo dotsent Ago Pajur on käsitlenud piirivalve esimeste aastate tegevust oma doktoritöös.⁷ Ajalookandidaat ja kolonelleitnant Lembit Võime sulest ilmus 2007. aastal arhiiviallikatele ja kirjandusele tuginev „Eesti Piirivalvest 1918–1940“⁸ ning aastate 1922–2007 sündmuste eesti- ja ingliskeelse paralleeltekstiga kokkuvõte.⁹ Piirivalve ajaloo sündmuste jäädvustamisena on hinnatud ajakirjanike Tiiu Leisi¹⁰ ja Urmo Kohvi¹¹ suuresti kroonika vormis kirjutatud ülevaated.

Siinse uurimuse eesmärk on selgitada eelkõige Eesti Rahvusarhiivis, Eesti Kodukaitse Ajaloo Seltsi arhiivis ning Politsei- ja Piirivalveameti (PPA) arhiivis asuvatele algallikatele ning teemakohastele ajalouuurimustele tuginedes Eesti piirivalve arenguid ja nende põhjusi ajaloolises kontekstis. Ühtlasi soovitakse äratada huvi edasist uurimist vajavate teemade (näiteks isikulood, majandusküsimused, rahvusvaheline koostöö jm) vastu.

Laiemale lugejaskonnale mõeldud raamat käsitleb Eesti piirivalvet Eesti Vabariigis 1918–1940 ja 1990–2020 ning Eesti piirivalvureid piiril okupatsioonide alguses Teise maailmasõja ajal. Ajaloo ülevaate on kirjutanud ajaloodoktor, Tartu ülikooli dotsent Anu Raudsepp, kolmanda osa peatükkide juurde kuuluvate intervjuude idee ja teostuse autor on aastatel 1994–1998 piirivalveametis töötanud Ingrid Mühling. Teenekate piirivalvetegelastega aastail 2019–2020 tehtud videosalvestised asuvad PPA arhiivis. Paljude illustratsioonidena kasutatud fotode autor on piirivalveameti kauaaegne (1998–2012) foto- ja videospetsialist Jaan Rõõmus. Tema muljetavaldav fotokogu asub tänapäeval suuremas osas Rahvusarhiivi filmiarhiivis, osa fotosid ka Eesti Kodukaitse Ajaloo Seltsi kogus.

6 Tiit Noormets, „Eesti piirivalve okupatsioonist Suvesõjani 1940–1941“, *Kaitse Kodu*, 1997, nr 4 ja 6; *Sõja ja rahu vahel II. Esimene punane aasta: okupeeritud Eesti julgeolekupoliitiline olukord sõja alguseni*, peatoimetaja Enn Tarvel, II köite toimetaja Meelis Maripuu (Tallinn: S-Keskus, 2010).

7 Ago Pajur, *Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1934* (Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 1999).

8 Lembit Võime, *Eesti Piirivalvest 1918–1940* (Tallinn: Sisekaitseakadeemia, 2007).

9 *Eesti Piirivalve 1922–2007 = Estonian Border Guard*, koostaja Lembit Võime (Tallinn: Piirivalveamet, 2007).

10 *Piirivalve päevik = Estonian Border Guard 1990–2000*, koostaja Tiiu Leis (Tallinn: Piirivalveamet, 2000).

11 *Muutuste tuultes välispiiri valvates: Eesti Piirivalve 2007–2012*, koostaja Urmo Kohv (Tallinn: Politsei- ja Piirivalveamet, 2012).

Piirivalve ajaloo uurimise vajaduse tõstatas 2018. aasta novembris PPA kommunikatsioonijuht Kirsti Ruul. Projekti juhtimist jätkas järgmine PPA kommunikatsioonijuht Tuuli Härson. Piirivalve ajaloo uurimist toetas aktiivselt PPA peadirektor Elmar Vaher. Tartu ülikooli ajaloolased professor Tõnu-Andrus Tannberg ja dotsent Ago Pajur aitasid märkuste ja nõuannetega käsikirja viimistleda ja täiendada.

„Eesti piirivalve ajalugu 1918-2020“ on kingitus Eesti piirivalve taasloomise 30. aastapäevaks 1. novembril 2020. Soovime seeläbi kaasa aidata sellele, et Eesti inimesed märkaksid olla tänulikud sageli märkamatuna oma tööd tegevatele, riiki teenivatele piirivalvuritele. „Pole riiki ilma piirita ja piiri ilma meesteta,“ on öelnud kolonel Henn Karits.¹²

Anu Raudsepp ja Ingrid Mühling

¹² Eesti Kodukaitse Ajaloo Seltsi arhiiv: Henn Karitsa märkmik 1992, 16.02.1992.

I OSA

Eesti Vabariigi piirivalve
1918–1940

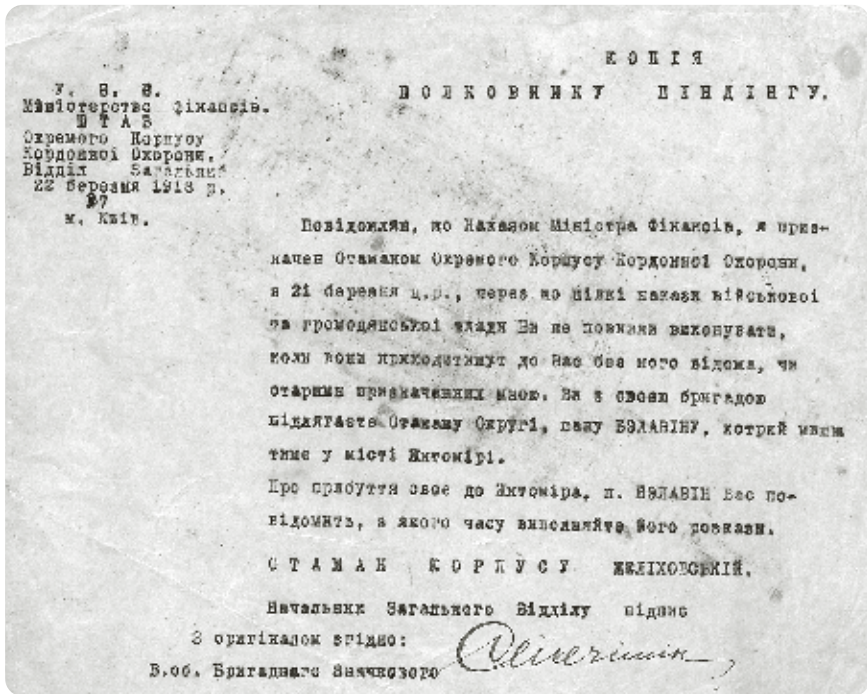
Eesti piirivalve loomine

1918–1921

Eesti riigi sünnipäevale 24. veebruaril 1918 järgneval päeval langes Saksa vägede kätte pealinn Tallinn ja peagi kogu Eesti mandriosa. Saared olid okupeeritud juba 1917. aasta sügisel. Esimese maailmasõja ajal moodustatud eesti rahvuslikud väeosad saadeti okupatsioonivõimude käsul laiali. 1918. aastal ei tunnustanud veel ükski välisriik keerulise rahvusvahelise olukorra ja Saksa okupatsiooni tõttu Eesti iseseisvust *de jure*. Eestlased ei saanud Saksa okupatsiooni ajal hakata üles ehitama oma riiki, sh piirivalvet. Ajaloo paradoksina aitas aga üks eestlane – Siegfried Pinding – Ukrainas piirivalve rajamist alustada.

Sarnaselt Eestiga küpses Esimese maailmasõja ajal teistelgi Euroopa rahvastel rahvusliku enesemääramise mõte. Üks neist rahvaist olid ukrainlased. Esimeses maailmasõjas teenis Vene armees 3–4 miljonit ukrainlast ehk umbes kolmandik kõigist sõdureist.¹ 1917. aasta Veebruarirevolutsiooni järel kerkis päevakorrale ukraina rahvusväosade loomine. Kuigi selleks esialgu luba ei antud, hakkasid ukrainlased ise üksusi moodustama. 1917. aasta märtsis moodustati esindusorganina Ukraina Keskraada, mis kiitis 20. novembril 1917 heaks iseseisvumise ja Ukraina Rahvavabariigi loomise föderatsioonis Venemaaga.² Sel keerulisel ajal sattus ka eestlasi ukrainiseeruvatesse väeosadesse ning nendega koos Ukrainasse.³ Polkovnik Siegfried Pinding määrati 27. novembril 1917. aastal 417.

-
- 1 Sergi Tšoli, „Lojaalsuskriis ja rahvusarmee formeerimine Ukrainas kolme Ukraina-Vene sõja kontekstis“, *Euroopa pärast I maailmasõda: rahvusriikide armeede sünd impeeriumide varemetel*, Eesti Sõjaajaloo Aastaraamat, 2016, nr 6 (12), 168.
 - 2 *Eesti Vabadussõja ajalugu I*, koostanud ja toimetanud Lauri Vahtre (Tallinn: Varrak, 2020), 120.
 - 3 Ukraina Rahvavabariigi loomise ja eestlaste kohta vt ka: Anu Raudsepp, „Kooliõpetaja Gustav Martinsoni (1888–1959) rahvuslik-kultuuriliste vaadete mõjutegurid Esimeses maailmasõjas“, *Ajalooline Ajakiri*, 2018, nr 1, 20–22.

Ukraina Rahvavabariigi rahaministeeriumi kiri polkovnik Siegfried Pindingule piirivalvega seotud küsimuses. 22. märts 1918.

RA, ERA.3582.1.2,16.

Luganski jalaväepolgu ülemaks ja ta aitas seda ukrainiseerida.⁴ Pinding hakkas 25. veebruarist 1918 rajama Ukraina piirivalvet,⁵ mida püüti teha tsaariaegse Vene piirivalve eeskujul.⁶ Ukraina iseseisvumine kukkus siiski läbi ja Pinding tuli 1919. aastal tagasi Eestisse.

Saksa okupatsiooni lõpukuudel, 1918. aasta septembris otsustasid Saksa sõjaväevõimud väidetavalt kasutada ajutisel demarkatsioonijoonel Saksa ja Vene vägede vahel Peipsi rannikul salakaubanduse (eriti soola, suhkru, liha ja vilja väljaveo) takistamiseks eesti sõjaväelasi. Nimelt ei usaldanud okupatsiooniväed piiril enam oma sõjaväelasi, keda kahtlustati altkäemaksu võtmises.⁷

4 RA, ERA.3582.1.4.

5 RA, ERA.495.7.4165, 11p.

6 RA, ERA.3582.1.21.

7 „Esimene Eesti piirivalve“, *Postimees*, 14.07.1934.

**Tõend polkovnik Siegfried Pindingule osalemise kohta
bolševike vastases võitluses Ukrainas 7. novembrist 1917 kuni
22. detsembrini 1918. RA, ERA.3582.1.21.**

Teadaolevalt moodustati leitnant Karl Laasi juhtimisel Peipsi ääres (staabiga Mustvees) kümnemeheline eesti rannavalve, mis valvas piiri paar kuud kuni Saksa aja lõpuni. Lähemad andmed sellest puuduvad.

1918. aasta novembris toimus ajaloos rida sündmusi, mis muutsid oluliselt nii rahvusvahelist kui ka Eesti olukorda. 9. novembril Saksamaa Novembri-revolutsiooni käigus monarhia kukutamine ja 11. novembril Esimese maailma-sõja lõppemine mõjutasid Saksa okupatsiooni lõppemist Eestis. 11. novembril alustas Eesti Ajutine Valitsus esimese koosolekuga⁸ võimu ülevõtmist Saksa okupatsioonivõimudelt.⁹

⁸ RA, ERA.31.1.8, 11–11p.

⁹ Vt lähemalt: Ago Pajur, „Eesti ülevõtmine Saksa okupatsioonivõimudelt novembris 1918“, *Ajalooline Ajakiri*, 2018, nr 2/3 (165), 97–143.

Piirivalve ülesehitus, ülesanded ja piirivalvurid 1918

Noorel riigil puudus veel oma sõjavägi. Ajutine Valitsus ei mõistnud kohe tõhusa riigikaitseüsteemi loomise hädavajadust. Alahinnati Nõukogude Venemaa ohtu ja ülehinnati endiselt Eesti pinnal asunud Saksa sõjaväe rolli Eesti piiride kaitsel. Samuti tuli lahendada kõikvõimalikke elutähtsaid küsimusi. Nii võttis Ajutine Valitsus vastu otsuse „Eesti Rahvaväe kokkukutsumine“ alles 16. novembril.¹⁰ Ajutine Valitsus sai kuni kaitsejõudude moodustamiseni toetuda ainult Eesti Kaitse Liidule (edaspidi Kaitseliit).¹¹ Kaitseliitu juhatas vormiliselt kindralmajor Ernst Pödder, tegelikult juhtis seda kuni soomusrongidega rindele minekuni kaugsõidukapten Johan Pitka.¹² Nõrgalt relvastatud ja üle maa hajutatud organisatsiooni, mis oli mõeldud eeskätt avaliku korra ja sisejulgeoleku tagamiseks, kuulus novembri lõpus 10 000 meest.¹³

Esimesest maailmasõjast peale oli Eesti majanduslik olukord tunduvalt halvenenud. Saksa okupatsiooni ajal majandusraskused süvenesid, seejuures veeti aga tooraine-, kütuse- ja toiduvarusid Eestist välja Saksamaalegi. See oli üks põhjusi, miks omariikluse ülesehitamisel tuli luua piirivalve, mis suudaks takistada omale vajaliku kauba väljavedu.

Piirikaitsega seotud küsimusi arutati teadaolevalt esimest korda 14. novembril 1918 nii Eesti Ajutise Valitsuse kui ka Kaitseliidu juhatuse koosolekul. Mõlemal koosolekul kõneldi piiri kaitsmisest ning loata üle piiri liikujate ja toiduainete väljaveo tõkestamisest.¹⁴ Tsiteerides Kaitseliidu juhatuse korraldust maakondade juhtidele: „Piiriäärsete maakondade päalikutel nõuab iseäralist tähelepanemist ka piirikaitse. Peab kõik abinõud tarvitusele võtma, et ilma sellekohase keskvallitsuse loata midagi sisse ega välja ei veeta. Ka ülepiiri-liikumine üksikult ehk salkades on ilma tarvilise loata kõvaste keelatud.“¹⁵ 14. novembril rääkis sõjaminister Andres Larka Ajutise Valitsuse koosolekul rannakaitse vajalikkusest,

10 Ago Pajur, *Konstantin Päts: poliitiline biograafia. II osa: riigimees (1917–1956)*, Tartu: Rahvusarhiiv, 2018, 180; Vt lähemalt: *Eesti Vabadussõja ajalugu I*, koostanud ja toimetanud Lauri Vahtre (Tallinn: Varrak, 2020), 164–175.

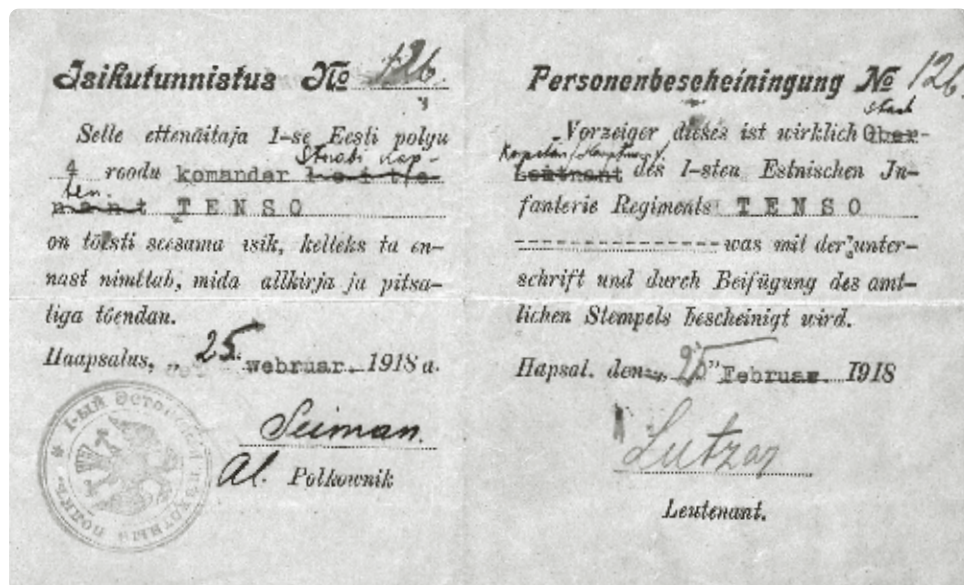
11 Vt lähemalt: Ago Pajur, „Eesti riigikaitse korraldamine Vabadussõja eel“, *Vabadussõja mitu palet. Sõda ja ühiskond aastatel 1918–1920*, Rahvusarhiivi toimetised, 3 (34), koostaja Tõnu Tannberg (Tartu: Rahvusarhiiv, 2019), 9–117.

12 *Eesti Vabadussõja ajalugu I*, 166.

13 Ago Pajur, *Konstantin Päts*, 111.

14 RA, ERA.31.1.8, 6–8; RA, ERA.806.1.56, 6.

15 RA, ERA.806.1.56, 3.

Ferdinand Tönsole Saksa okupatsioonivõimude poolt väljastatud isikutunnistus. 25. veebruar 1918. RA, ERA.2124.3.1571, 7.

et merepiir sakslastelt üle võtmisel kaitseta ei jääks.¹⁶ Samal päeval toimus Johan Pitka organiseerimisel kolmaski koosolek, et luua nimetatud ülesannete täitmiseks Eesti piirivalve. Pitka kutsel osalesid seal veel staabikaptenid Ferdinand-Voldemar Tönso, Eduard Saulep ja Leopold Tönson.¹⁷

14. novembril volitas valitsus sõjainistrirannakaitset korraldama ja selleks laenu võtma.¹⁸ 16. novembril 1918 sai Kaitseliidu juhatus sõjainistrilt korralduse sulgeda vabariigi piir.¹⁹ Ferdinand Tönso mälestuste järgi on tänaseni peetud Eesti piirivalve sünnipäevaks 18. novembrit 1918,²⁰ mil toimus esimene piirivalve organiseerimise komisjoni koosolek.²¹ Arhiiviallikad näitavad, et loodava piirivalve põhiküsimused otsustati 19. novembril 1918. Sel päeval loodi piirivalve

¹⁶ RA, ERA.31.1.8, 6.

¹⁷ RA, ERA.2124.3.1571, 1.

¹⁸ RA, ERA.31.1.8, 6.

¹⁹ *Eesti Vabadussõja ajalugu I*, 147.

²⁰ Ferdinand Tönso, *Piirivalve 1922–1932*.

²¹ RA, ERA.641.1.1.